

Na Blanca d'en Mestre

Víctor Rahola, Stefano Cortellaro i Marià Castelló

1

2

MARIÀ CASTELLÓ

Pues estábamos en casa sentados, me acuerdo perfectamente, estábamos sentados en una higuera, en una de esas higueras de que te he hablado, de sombra profunda, sentados en las ramas, María Teresa y yo, y de pronto vimos —nuestra casa quedaba a unos treinta metros de la higuera—, vimos a una pareja de la Guardia Civil que llegaba a casa y que venía realmente a buscarnos [...]. A nosotros nos ha salvado la sombra de una higuera ibicenca.

Rafael Alberti

So we were at home, sitting, I remember it perfectly, we were sitting on a fig tree, on one of those fig trees that I told you about, that give so much shade. So María Teresa and I were sitting on its branches when suddenly we saw - our house was about thirty metres from the fig tree - we saw a pair of Guardia Civil officers arriving at the house and they really were coming to get us (...). We were saved by the shade of an Ibizan fig tree.

Rafael Alberti

La part central de l'illa de Formentera és una llengua de terra d'aproximadament 1.400 metres d'amplada entre les costes nord i sud, que es caracteritza per una topografia pràcticament plana i un sòl argilós i dur, cobert per una capa prima de terra. La construcció del territori consisteix en parcel·les estretes i allargades, orientades segons la direcció nord-sud, delimitades per parets de pedra paral·leles que s'estenen fins a la costa de Migjorn. La xarxa viària es compon dels camins particulars paral·lels als murs descrits, que connecten les distintes cases amb els seus terrenys agrícoles, perpendiculars al Camí Vell de la Mola, l'eix viari tradicional de més importància de l'illa. *Na Blanca d'en Mestre* es troba en aquesta zona (es Pla d'en Mestre), caracteritzada per una lleugera depressió topogràfica que recull les precipitacions, fet que afavoreix la presència de les figueres més desenvolupades de l'illa.

Aquesta és la descripció i el dibuix del *Ficus carica*, la figuera present a l'illa de Formentera, que apareix en el *Deodendron*: "Forma esfèrica, de capa densa, muy ramificada. A veces en forma arbustiva. Su madera echa raíces con mucha fuerza, por lo que se reproduce fácilmente por estacas". Aquestes característiques generals, juntament amb les condicions ambientals específiques de l'illa, han donat lloc a un tipus de cultiu basat en una estructura orgànicoartificial.

Els forts vents de component nord que assoten Formentera, i en particular la zona plana i desprotegida d'es Pla d'en Mestre, juntament amb la proximitat de la costa, que carrega de salnitre l'aire, afecten el creixement de les figueres, tot desplaçant la copa i el tronc cap al sud i cremant les fulles més exposades al fred i a la sal. A més, les branques de la figuera, arbre de creixement ràpid i de fusta poc resistent a la flexió, sota l'empenta del vent tendeixen a trencar-se i a apropar-se al sòl; tornen a brollar en forma d'arrels i es debiliten progressivament.

1 Ortofotografia aèria de la venda de Migjorn. Formentera

2 Es Pla d'en Mestre. Na Blanca d'en Mestre

3 Formentera

4 *Ficus carica*

5 Creixement asimètric cap al sud d'una figuera al Pla d'en Mestre.

The central part of the island of Formentera is a neck of land approximately 1400 metres wide between the north and south coasts which is characterised by a practically flat topography and a hard clay soil, covered with a fine layer of earth. The construction of the area consists of long, narrow plots oriented north-south, delimited by parallel stone walls that stretch to the Migjorn coast. The road network is made up of private tracks parallel to these walls and connecting the different houses with their agricultural lands, and perpendicular to the Camí Vell de la Mola, which is the island's most important traditional main road. *Na Blanca d'en Mestre* is located in this area (es Pla d'en Mestre), characterised by a slight topographical depression which collects the surface runoff, thus favouring the presence of the best-developed fig trees on the island.

This is the description and drawing of *ficus carica*, the common fig tree present on the island of Formentera, which *Deodendron* describes thus: "Spherical form, with dense foliage, numerous spreading branches. Sometimes occurs in bush form. Its wood sprouts roots with great strength, therefore it is easily reproduced from cuttings." These general characteristics, together with the island's specific environmental conditions, have given rise to a type of cultivation based on an organic-artificial structure.

The strong winds with a northerly component that lash Formentera, especially the flat and unprotected region of es Pla d'en Mestre, along with the proximity of the coast which means that the air is heavily salt-laden, affect fig tree growth by displacing the crown and the trunk towards the south and burning the leaves most exposed to the cold and the salt. Furthermore, the branches of the fig, a fast-growing tree with wood that has little resistance to flexion, tend to break under the force of the wind

La parte central de la isla de Formentera es una lengua de tierra de aproximadamente 1.400 metros de ancho entre las costas norte y sur, que se caracteriza por una topografía prácticamente llana y un suelo arcilloso duro, cubierto por una fina capa de tierra. La construcción del territorio consiste en parcelas estrechas y alargadas orientadas según la dirección norte-sur, delimitadas por paredes de piedra paralelas que se extienden hasta la costa de Migjorn o de mediodía. La red viaria se compone de los caminos particulares paralelos a los muros descritos, que conectan las distintas casas con sus terrenos agrícolas, perpendiculars al Camí Vell de la Mola, el eje viario tradicional de mayor importancia de la isla. *Na Blanca d'en Mestre* se encuentra en esta zona (Es Pla d'en Mestre), caracterizada por una ligera depresión topográfica que recoge las escorrentías, favoreciendo la presencia de las higueras más desarrolladas de la isla.

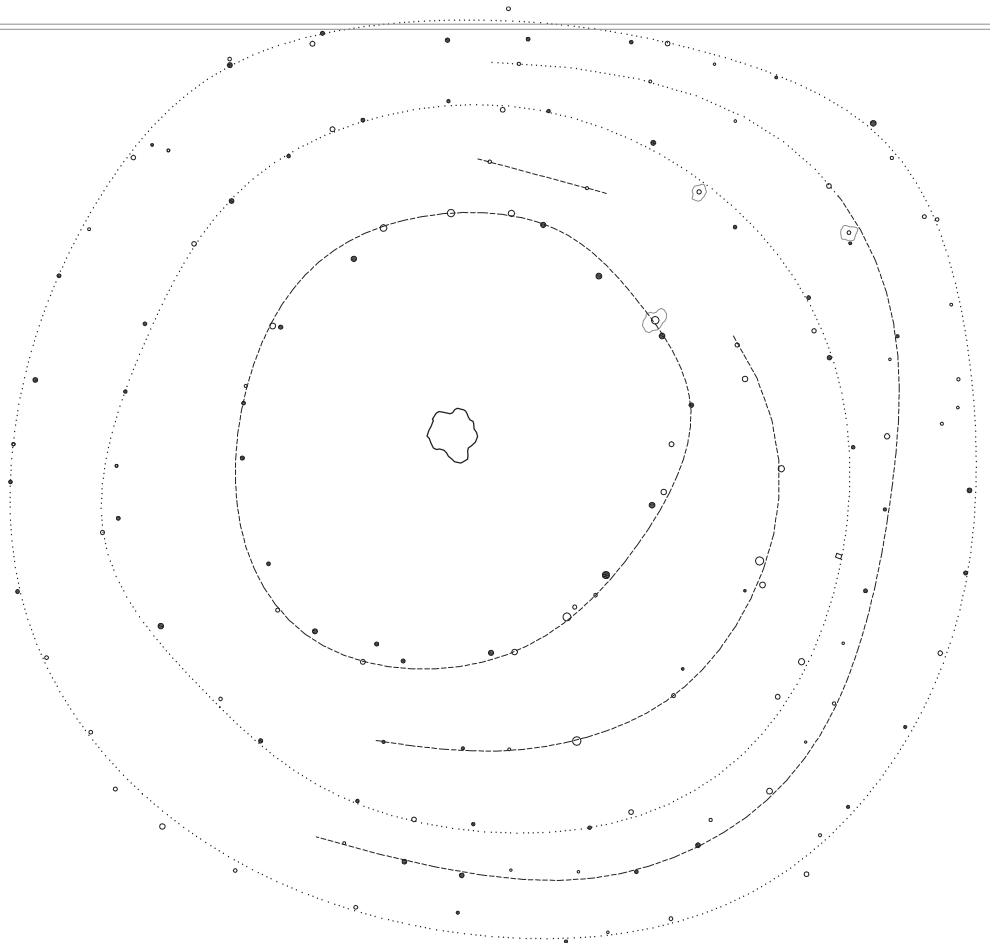
Esta es la descripción y el dibujo del *Ficus carica*, la higuera presente en la isla de Formentera, que aparece en el *Deodendron*: "Forma esférica, de capa densa, muy ramificada. A veces en forma arbustiva. Su madera echa raíces con mucha fuerza, por lo que se reproduce fácilmente por estacas." Estas características generales, junto con las condiciones ambientales específicas de la isla, han dado lugar a un tipo de cultivo basado en una estructura orgànico-artificial.

Los fuertes vientos de componente norte que azotan Formentera, y en particular la zona llana y desprotegida de Es Pla d'en Mestre, junto con la cercanía de la costa, que carga de salitre el aire, afectan al crecimiento de las higueras, desplazando la copa y el tronco hacia el sur y quemando las hojas más expuestas al frío y a la sal. Además, las ramas de la higuera, árbol de crecimiento rápido y de madera poco resistente a la flexión, bajo el empuje del viento tienden a romperse y a acercarse al suelo, volviendo

6

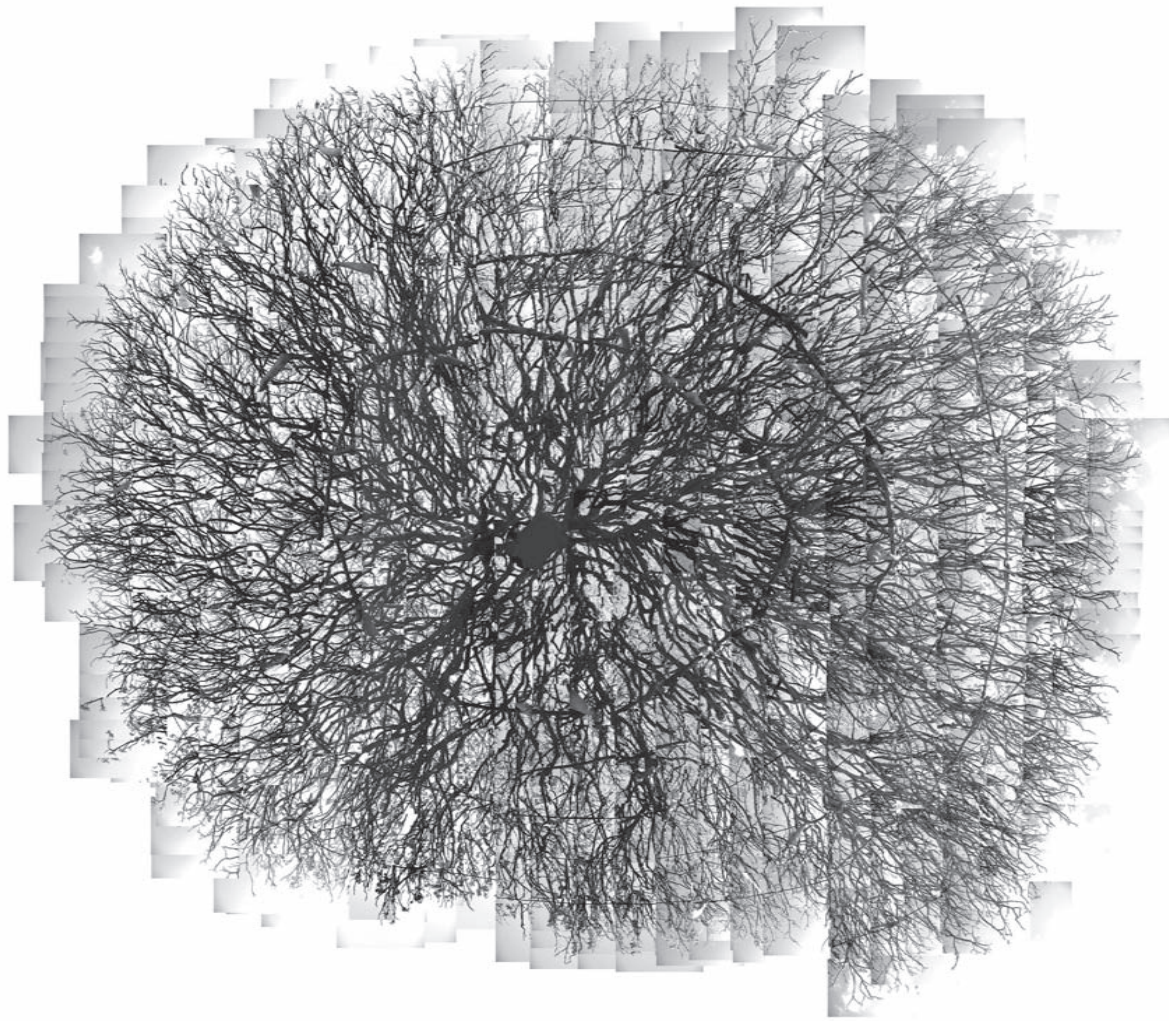
- P1, perxada 1: 29 estalons
- P1b, perxada 1bis: 14 estalons
- P2, perxada 2: 31 estalons
- P2b, perxada 2bis: 23 estalons
- P3, perxada 3: 44 estalons
- sense perxada: 2 estalons
- TOTAL: 143 estalons

- estaló vertical
- estaló peu de poll
- mur límit parcel·la
- base de pedra d'estaló
- - - perxes de fusta
- ⋯ perxes d'acer corrugat diàmetre 20mm.

7

Per les raons esmentades, el cultiu de les figueres a Formentera ha desenvolupat un model basat principalment en les necessitats següents: reduir al mínim la superfície d'exposició al vent de la capçada, evitar la torsió i el desplaçament del tronc i de la copa per l'efecte del vent i evitar que les branques entrin en contacte amb el terreny. A partir de l'arbre (compost pel tronc, les branques, la copa i les arrels), la construcció de la figuera a Formentera es desenvolupa mitjançant un sistema de puntals (*estalons*), que suporten unes jàsseres superiors (*perxes*) disposades de forma concèntrica al voltant del tronc, sobre les quals recolzen directament les branques de l'arbre.

Els *estalons*, que transmeten la càrrega vertical de les branques al sòl, són troncs de fusta de pi, d'ullastre (olivera borda) o de savina, amb l'extrem superior en forma de Y, per al suport de les *perxes*, i l'inferior encastat aproximadament 15 cm dins el terreny, per a evitar que els animals puguin desplaçar-los. La unió de l'estaló amb la perxa i les branques, així com la unió inferior amb el sòl, són articulades, de manera que permeten el creixement natural i el moviment de l'arbre sense provocar el col·lapse de l'estructura. Els *estalons*, que actuen com a puntals o pilars, no poden impedir que el vent pugui fer rotar la copa i el tronc de la figuera, i desestabilitzar-ne l'estructura, raó per la qual els pagesos de l'illa solen alternar un estaló amb un *peu de poll*, compost per dos estalons que convergeixen cap a un únic suport superior (en forma de V invertida), de manera que es crea una triangulació que actua com a creu de sant Andreu i falca el conjunt. Una circumferència o arc de circumferència de *perxes*, *estalons* i *peus de poll* constitueix una *perxada*.

Na Blanca d'en Mestre és en l'actualitat la figuera més desenvolupada de l'illa. Des del seu tronc, de 2 metres de circumferència i 3 a la base, surten les branques principals a partir d'una altura d'1,30 metres (les inferiors es tallen

6
Na Blanca d'en Mestre, planta i traçat de les *perxades* superiors.

7
Na Blanca d'en Mestre, vista nord.

8
Fotomuntatge de la capçada, vista des del terra..

and fall to the ground, where they sprout again in the form of roots, progressively getting weaker.

For the reasons mentioned, cultivation of fig trees in Formentera has developed using a model based largely on the following needs: reducing the surface area of the crown exposed to the wind to a minimum, avoiding any twisting and displacement of the trunk and crown due to the wind, and avoiding the branches entering into contact with the ground. Based on the tree (composed of the trunk, the branches, the crown and the roots), the construction of fig trees in Formentera is developed around a system of props (*estalons*), which support beams (*perxes*) arranged in a concentric way around the trunk, with the tree's branches directly resting upon them.

The *estalons*, which transmit the vertical load of the branches to the ground, are trunks of pine wood, of ullastre (wild olive) or of juniper, with the upper end in a Y-shape to allow the *perxes* to rest on them. The lower part is driven approximately 15cm into the ground to prevent animals from moving them. The union of each *estaló* with the *perxa* and the branches as well as the lower union with the ground are jointed, allowing for the natural growth and movement of the tree without these causing the collapse of the structure. The *estalons*, which act as props or pillars, do not prevent the wind from managing to rotate the crown and the trunk of the fig tree, destabilising the structure, and for this reason the farmers usually alternate each *estaló* with a *peu de poll*, which is made up of two *estalons* that converge towards a sole upper support (in the form of an inverted "v") creating a triangulation that acts as a brace in the form of a Saint Andrew's cross which supports the whole. A circumference or circumference arc of *perxes*, *estalons* and *peus de poll* makes up a *perxada*.

a brotar en forma de raïces y debilitándose progresivamente.

Por las razones citadas, el cultivo de las higueras en Formentera ha desarrollado un modelo basado principalmente en las siguientes necesidades: reducir al mínimo la superficie de exposición al viento de la copa, evitar la torsión y el desplazamiento del tronco y de la copa por el efecto del viento y evitar que las ramas entren en contacto con el terreno. A partir del árbol (compuesto por el tronco, las ramas, la copa y las raíces), la construcción de la figuera en Formentera se desarrolla mediante un sistema de puntales (*estalons*), que soportan unas jácenas superiores (*perxes*) dispuestas de forma concéntrica alrededor del tronco, sobre las que se apoyan directamente las ramas del árbol.

Los *estalons*, que transmiten la carga vertical de las ramas al suelo, son troncos de madera de pino, de ullastre (olivera borda u olivo infértil) o de sabina, con el extremo superior en forma de Y, para el apoyo de las *perxes*, y el inferior empotrado aproximadamente 15 cm en el terreno, para evitar que los animales puedan desplazarlos. La unión del *estaló* con la *perxa* y las ramas, así como la unión inferior con el suelo, son articuladas, lo que permite el crecimiento natural y el movimiento del árbol sin provocar el colapso de la estructura. Los *estalons*, que actúan como puntales o pilares, no impiden que el viento pueda hacer rotar la copa y el tronco de la figuera, desestabilizando la estructura, razón por la cual los payeses de la isla suelen alternar un *estaló* con un *peu de poll*, compuesto por dos *estalons* que convergen hacia un único apoyo superior (en forma de V invertida), creando así una triangulación que actúa como cruz de san Andrés y arriostando el conjunto. Una circumferencia o arco de circumferencia de *perxes*, *estalons* y *peus de poll* constituye una *perxada*.

Denominació: Na Blanca d'en Mestre
 Situació: Es Pla d'en Mestre, Vénda de Migjorn, Formentera
 Execució: 1910 – 2006
 Superfície construïda: 351,92 m2
 Propietari: Joan Escandell Juan, 'Mestre'

per a evitar que tornin a “enterrar-se”), tot creant un espai apte per a recollir les fruites, protegir les ovelles i cabres del sol i evitar, al mateix temps, que el bestiar pugui arribar a les figues. La primera perxada, formada per una jàssera circular poligonal composta de perxes de fusta, que descansen sobre 15 estalons i 7 peus de poll alternats, se situa a una distància variable d'entre 4,30 i 4,80 metres, des de l'eix del tronc, i defineix un espai circular clar al voltant d'aquest.

A partir de la primera perxada, l'estructura de la figuera, i conseqüentment l'estructura auxiliar, adquireix una configuració asimètrica a causa de la força exercida pel vent del nord, que empeny l'arbre cap al sud, i al major desenvolupament i pes de la zona meridional de la capçada, més protegida i exposada al sol. Si bé les perxades 1, 2 i 3 són contínues, veiem com a la meitat sud de la copa hi apareixen dues “semiperxades” intermèdies, la 1 bis i la 2 bis, com a conseqüència de la tendència natural de la figuera a créixer cap al sud, fenomen que es manifesta als diversos radis de les perxades 2 i 3, als seus extrems nord i sud.

Segons va disminuint la secció de les branques i ens allunyem del tronc, les crugies són més reduïdes, i perxes i estalons tenen una secció menor. Així, es pot apreciar com les perxades 2, 3 i 2 bis s'han executat amb rodons d'acer corrugat de 25 mm de diàmetre, material que ha substituït les perxes de fusta tradicionals. El procés constructiu de la figuera de Formentera (*estalonar*) és un treball comunitari que, a causa del creixement de l'arbre, es desenvolupa en el temps mitjançant el desplaçament dels estalons i la creació de noves perxades; a més, la deterioració del material fa que les tasques de manteniment siguin constants durant tota la vida de l'arbre.

Joan “Mestre” explica que l'element que més es deteriora és la base dels estalons, el punt de contacte amb el sòl, que, en la majoria dels casos, per a evitar la substitució integral, se sol tallar i elevar mitjançant una pedra, que farà de fonament. La recollida de les figues s'efectua des de baix, amb una canya oberta a l'extrem superior (*nyacadora*), o des de la capçada, caminant per sobre les branques. La figuera determina un espai circular variable i de grans dimensions. Gràcies a la construcció d'una estructura de puntals, s'afavoreix un gran desenvolupament de les branques, que, entrelaçades les unes amb les altres, permeten el pas de la llum i de l'aire, perfumat a l'estiu pel seu mateix aroma. Es converteix en un hàbitat/refugi per a persones i animals, a les diferents estacions de l'any. ♦

Víctor Rahola Aguadé, Stefano Cortellaro
i Marià Castelló

9
Panoràmica de la
primera perxada

10
La primera perxada de
Na Blanca d'en Mestre

11
Panoràmica general
de la copa

Na Blanca d'en Mestre is today the most developed fig tree on the island. From the trunk, with a circumference of 2 metres increasing to 3 metres at the base, the main branches spread out from a height of 1.30 metres (lower branches are cut to avoid them “burying themselves”), thus creating a space suitable for picking the fruit and protecting sheep and goats from the sun while preventing them from reaching the figs. The first perxada, formed by a polygonal circular beam composed of wooden perxes that lie on the 15 estalons and 7 alternating peus de poll, stands at a variable distance of between 4.30 and 4.80 metres from the axis of the trunk, thus defining a clear circular space around it.

From the first perxada the structure of the fig tree, and consequently the auxiliary structure, assume an asymmetrical configuration owing to the force exercised by the north wind which pushes the tree towards the south and leads to greater development and weight of the southern part of the crown, which is more sheltered and exposed to the sun. If the perxades 1, 2 and 3 are continual, we see how on the southern half of the crown two intermediate semi-perxades appear, 1 bis and 2 bis, a consequence of the fig tree's natural tendency to grow towards the south, a phenomenon that is manifested in the different radii of the perxades 2 and 3 at their north and south extremes.

As the cross-section of the branches decreases and we move further away from the trunk, so the gaps become smaller and the perxes and estalons narrower. Thus it can be observed how perxades 2, 3 and 2 bis have been made using corrugated steel measuring 25mm in diameter, this material having substituted the traditional wooden perxes. The constructive process of the Formentera fig tree (*estalonar*) is a community task that due to the tree's growth develops over time by moving the estalons and creating new perxades; furthermore, deterioration of the materials means that maintenance tasks are constant throughout the tree's entire life.

Joan ‘Mestre’ explains that the parts most prone to deterioration are the bases of the estalons, their point of contact with the ground which, in most cases, to avoid complete substitution, are usually cut and raised using a stone that acts as a foundation. The figs can be picked from underneath, using a rod that is open at the top end (*nyacadora*) or from the crown by walking on the branches. The fig tree marks out a variable circular space of large dimensions. The construction of a prop structure allows greater development of the branches which intertwine in a way that lets through light and air, perfumed in summer by the tree's own aroma. It becomes a habitat/shelter for people and animals during the different season of the year. ♦

Víctor Rahola Aguadé, Stefano Cortellaro
y Marià Castelló
Translated by Debbie Smirthwaite

Na Blanca d'en Mestre es en la actualidad la higuera más desarrollada de la isla. Desde su tronco, de 2 metros de circunferencia y 3 en la base, salen las ramas principales a partir de una altura de 1,30 metros (las inferiores se cortan para evitar que vuelvan a “enterrarse”), creando un espacio apto para recoger los frutos, proteger las ovejas y cabras del sol y evitar al mismo tiempo que éstas puedan alcanzar los higos. La primera perxada, formada por una jácena circular poligonal compuesta por perxes de madera, que descansen sobre 15 estalons y 7 peus de poll alternados, se sitúa a una distancia variable de entre 4,30 y 4,80 metros desde el eje del tronco, definiendo un espacio circular claro alrededor del mismo.

A partir de la primera perxada, la estructura de la higuera, y consecuentemente la estructura auxiliar, adquiere una configuración asimétrica debido a la fuerza ejercida por el viento del norte, que empuja el árbol hacia el sur, y al mayor desarrollo y peso de la zona meridional de la copa, más resguardada y expuesta al sol. Si bien las perxades 1, 2 y 3 son continuas, vemos como en la mitad sur de la copa aparecen dos “semi-perxades” intermedias, la 1 bis y la 2 bis, como consecuencia de la tendencia natural de la higuera a crecer hacia el sur, fenómeno que se manifiesta en los distintos radios de las perxades 2 y 3 en sus extremos norte y sur.

Según disminuye la sección de las ramas y nos alejamos del tronco, las crujías son más reducidas y perxes y estalons tienen una sección menor. Así, se puede apreciar como las perxades 2, 3 y 2 bis se han ejecutado con rodones de acero corrugado de 25 mm de diámetro, material que ha sustituido las perxes de madera tradicionales. El proceso constructivo de la higuera de Formentera (*estalonar*) es un trabajo comunitario que, debido al crecimiento del árbol, se desarrolla en el tiempo mediante el desplazamiento de los estalons y la creación de nuevas perxades; además, el deterioro del material hace que las tareas de mantenimiento sean constantes durante toda la vida del árbol.

Joan “Mestre” explica que el elemento que más se deteriora es la base de los estalons, el punto de contacto con el suelo, que, en la mayoría de los casos, para evitar la sustitución integral, se suele cortar y elevar mediante una piedra, que hará las veces de cimentación. La recogida de los higos se efectúa desde abajo, con una canya abierta en su extremo superior (*nyacadora*), o desde la copa, caminando sobre las ramas. La higuera determina un espacio circular variable y de grandes dimensiones. Gracias a la construcción de una estructura de puntales, se favorece un gran desarrollo de las ramas, que, entrelazadas unas con otras, permiten el paso de la luz y del aire, perfumado en verano por su mismo aroma. Se convierte en un hábitat/refugio para personas y animales, en las diferentes estaciones del año. ♦

Víctor Rahola Aguadé, Stefano Cortellaro
y Marià Castelló
Traducido por Esteve Comes i Bergua